

В останнє розgrimілися клявіші
І — нагло звисли в діл мертві долоні.

При піяніні з книгою на ноти
Стояв один з небесних срібних ликів,
Білявий янгол, що пером зо злата
Записував останній твір музики.

Золочів, 10. II. 1939.

Р. Кедро

НІЧ

Як згасне день і спопеліє вечір,
З небес спливає сиве море тиші,
Вечірній легіт соснами колише
І срібні мовкнуть ген дзвінки овечі.

Нечутні лилики, її предтечі,
Кружляють вже; земля імлою дише, —
І сходить ніч безмовна нижче, нижче,
Й шепоче вітер їй таємні речі.

І тоне світ в безоднях неістніння.
Дарма у неї закидать якори! —
Пливуть, хвилюють пітьми океани.

Лише в горі сріблясте мерехтіння;
Се в висотах сяють білі зорі
І стелять шлях в далеке і незнане.

Наталена Королева

MADONNA POMPEIANA *

(З пам'ятної книжки).

...Доброчинних громадських інституцій? — знизав раменами дон Сальваторе, управитель музею при церкві Сан-Мартіно. — Ні, пане професоре. Мабуть в Неаполі їх не треба. Ось осудить самі: коли в нас умре мати, лишивши немовлятку, — то враз десять матерів зголосяться, дарма, що вони не мають разом ні одного сольді за душею, а натомість кожна має з пів десятка власних bambini, — й заберуть сирітку, щоб прогодувати. Году-

*) Фрагмент спогадів з циклю „Suol ridente“ („Усміхнена земля“) — вражіння з Італії і Іспанії.

ватимуть його довше, як своїх, власним молоком. Його ж бо не купується і нічого не коштує...

Професор ван-Гаарен недовірливо блиснув склом круглих окулярів:

— Але... На світі все має свою ціну. І матірнє молоко. Прощу!.. От саме у нас .Моя власна племінниця вигодувала доньку своєї хорої сестри, а потім докладно вирахувала, скільки дитина спожила її молока. Оцінила. Навіть дуже дешево почислила: як найліпше козяче, від заанентальських кіз... — Професор побачив наші погляди й поважно додав: — І це, панове мої, цілком слушно: „добрі рахунки роблять добрих приятелів“.

Парох церкви Сан-Мартіно помахав рукою:

— У нас, сіньоре, таких чеснот не шукайте.

— То ж... мораль, а з нею й культура, як я помічаю, у вашого народу мусить стояти ще на досить низькому рівні! — устійнював професор Гебауер рівень італійської культури, як ляктометром скількість тавшу в молоці. — Я цілком солідаризуюсь з товаришем ван-Гаареном.

— Культура... — ясно всміхнувся археолог-ботанік Джя-неллі. (Він задумав з відлитих із гіпсу корінців загинулих рослин відтворити всю давнювікову рістню Помпеїв.) — Культура! — усміхнувся вже так виразно, що навмисне закрив димом своє обличчя й, витягши з уст цигару, продовжував:

— У нас, сіньори, культура — в крові. Вона розлита в самому повітрі, що ним дихаємо. Тільки ж вона інша, як ваші, панове з Півночі. Зрештою, ось вона — кругом нас. — І він показав на широкий двір „albergo di Luna“ — скромного готелю археологів у самому переддвері давновічної „і в труні вишмінкованої небіжки“ — Помпеї.

На двір, обсаджений запорошеними деревами, саме висипали льняно-волосі, рожево-лиці скандинавці. „Вестготи“ метушилися і квапились зазнати якнайбільше барвистих вражінь: сфотографувати, змалювати, закреслити, записати що тільки можна. Щоб потім у своїй льодовій казці далекої батьківщини довго-довго з пієтизмом зберігати засушені квіти-згадки з „suol ridente“ — „усміхненої землі“. Гомінкі голоси й тупіт міцних гірських черевиків згубилися в розімлілій пообідній тиші, коли по вулицях Помпеїв блукають „лише туристи і пси“, — як говорять робітники на розкопах.

В гостинниці залишились тільки ми і — „девотті ді Помпеї“, за крилатим висловом патера Сальваторе, що називав так маняків археологів, які жили Помпеями й для Помпеїв. До їх родини належав і він сам, сточений однаковим хробаком „археолофагусом“. Але в цих „годинах сіести“ не хотілося говорити і нам. Тиша обгорнула притульну веранду. Тільки, коли-не-коли замерехкотить товчений лід, як його досипають у склянку з кіянті, цокне шийка пляшки по краю склянки, черкне сірничок по коробці та сухо кланцне зубами портсигара.

— Дон Сальваторе! Я вже давно хотіла вас запитати про Сантуцу. Як їй ведеться у „Білих Сестер“?

Це Вер, моя приятелька, піднесла свою, проткану срібними нитками, мудру голову.

— Пригадую: ви почали розповідати про неї... перед шістьма роками, й досі не було нагоди закінчити. Може ви вже й забули про неї?

Значно старша за мене, шотляндка з походження, вдова по „малоросі“, як казало догадуватись прізвище — Вер писала двома чужими їй мовами здебільша про давно-минуле життя. В Помпеях почувалася, як „вдома“, ніби була відсіть родом ще з часів, коли тут буяло життя, а тепер приїздила щороку дозбирувати потрібний для праці матеріял. Збирала так, ніби сама поклала його десь у далеких попередніх століттях на певні місця, тільки не мала часу досі його взяти. І взагалі минуле людства знала так досконало, що могла, коли не пророкувати, то ж цілком певно „передбачати“ фази прийдешнього життя, що — очевидно — все обертається в однім крузі. Її кілька романів, писаних перед півстоліттям, рішуче точно змальовують дійсність, яку ми переживаємо нині. Ми дуже приятелювали, дарма, що була вона куди старша за мене.

— А... Сантуца!... — озвався парох і додав поважно: — Ні, сіньоро, не стала вона черницею. Але її життя... Зрештою, як вернемось до Неаполю, можемо її відвідати. Вона живе нині недалеко біля „Гроти Сибілі“...

Я не чула про Сантуцу, але ж мене зацікавила така собі „Сибіліна сусідка“.

— Дивно, — посміхнувся дон Сальваторе, — що ви її ще не знаєте! Таж від Санта-Лючії аж до Пуцуолі всі знають Сантуцу. Спробую ще раз вам про неї оповісти.

Від часу, як дурник Нелло — „il innocente“ виріс на юнака, Сантуці не стало життя. Що не робила б, куди не йшла б Санта, дурник за нею у пятах, невідлучно, як тінь. Річ ясна, поки ще були дітьми, сирітка Санта дуже жаліла нерозумного Нелла. Таки на когось мусіла ж вилитись сирітчина ніжність: бо ж від юности проходила вона тяжкий іспит — жила без любови. А з Нелла-дурника що вже ті хлопчики наглузувались, як уже над ним не знущались! Та й дівчатка — ніжні душі! — і ті від хлопців не відставали. Причепурять дурника всяким лахміттям і, видзвонюючи в старі горщики, женуть його передмістям, як ошалого кота. Вся вулиця гуде:

— Veffana! Страховище!

І тільки сама Сантуца, бувало, оступиться за нерозумним, увільнить „безневинного“ від дикунських прикрас, витре йому заплакані очі, запінені уста, помаранчу „малинову“, як жар червону, зо шкірки обере й голосом ласкавим, мов ньенька рідна, припрошує.

— Іж, іж, Нелло, душечко Божа. Не зважай на них — нерозумних!

Дурник звичайно крізь сльози всміхається:

— „Mamma bella“ — на Санту говорить.

І ріс Нелло здоровий, міцний та раменатий. Вже ніхто й зачпати його не посміє, бо ж, щоб ще й здачі не дістати! Аж усім довкола було дивно, бо ж здебільша такі gli innocenti кволі та слабосилі бувають, а цей росте, як пальма дужий, як вода здоровий, як шіроко рвучкий...

А все ж таки мало було з того потіхи Нелловим батькам. Навіщо його те широке плече, непереможний мяз, коли „запізнився їх синок, як Господь хрещеним дітям розум роздавав“.. А в Налла ж тільки й вистачало розуму на дві речі: принести до церкви квітки, та, де не була б Сантуца, відшукати її. Доказав би це не ліпше за ловецького пса.

За перше хвалив його дон Сальваторе (тоді ще був парохом в передмісті, за Вергілієвою гробницею). Але ж, коли спробував нерозумному сказати, щоб не докучав дівчині, Нелло так зубами заскреготав, що й не всяке вовчєня голодне зуміло б. А очі так свічками спалахнули, що аж парохів стало мото-рошно.

А з Санти ціле передмістя сміється, глузує, аж за животи беруться:

— „Йолопова наречена“!...

Що вже наплакалося дівча! І до Сан-Дженаро новенни відправляла, і до Мадонни Помпеяни на прощу нераз ходила. Нераз і до пароха по раду приходила, й до баби-корінярки Роз'-Анни по „добре зілля“ навідувалась. Таж все було на марне: спокуса при ній була невідлучна, хоч і до всіх святих дівчина по черзі руки спинала. Аж Патер Сальваторе напоянав:

— Ой, дівчино! Ліпше б вже ти одного Святого трималась, а то скакаєш сюди-туди, все міцнішого шукаючи! Дивись, щоб не підвів тебе лукавий!

І таки підвів!...

— Вирішила Санта, що єдина їй рада: піти до новіціяту і замкнутись у монастирі. Добре! Сказав і я за неї слово у Білих Сестер: восени мала вступити. Вже ані „до зір“ з дівчатами ввечері не виходила на вулиці пісень світських співати. Тільки про речі Божі роздумувала та працю свою конала: за служницю жила у донни Фелічети. Тоді вже старенька була Фелічета, ледве совалась, та й глуха була, „як доля“...

Прийшла весна. Нелло, як „не сповна розуму“ чи купався, чи так по березі півдня бродив, — занедужав. Гадалося, що не встане. Полегшало й Санти: перестав до неї чіплятись, ніби спокуса від неї відступилась. Але ж за те, коли не сам Нелло, то його мати, тітка Анджелля на кожному місці Сантуцу здибує. Привітає дівчину словом ласковим, а потім враз починає нарікати:

— Навіщо їм те майно велике, що вони зо старим тяжкою працею надбали? І кому вони лишити його мають? Одним одного, як душа в тілі, мають Нелла, та й того за гріхи...

І сльозу махне зо шоки, і рукою себе в груди вдарить тітка Анджелля. А однієї неділі, коли Сантуца увечері з церкви верталась, знову тітка Анджелля до неї приєдналась. Місяць молоденький срібним човником над морем вплив. Сіти срібні — по людські серця, — на землю закинув. Стежечку вузеньку з землі через море до неба зазначив...

— Чи не отсе ж мій шлях? — міркує Сантуца. І серцем, в якому ще звучать пісні Марійські, лине до неба.

А тітка Анджелля за рукав сіпає:

— І не чуєш, горличко, що я до тебе говорю?... Таж хіба тобі в монастирі буде ліпше? Убогому, доне моя, скрізь хтось розказувати буде, скрізь хтось — „посунься“ — скаже, скрізь хтось на нагнітку наступить. В кожній чужій хаті гострі ріжки столи мають... Тяжко вбогому чужим людям служити...

— Не людям служити, а Господеві, тіточко, йду. З доброї волі слугою Божою бути хочу, — тихо відповідає, не підносячи очей, Сантуца. А в самої на душі — тихо, як на морі в осінні Альціонові дні.

А стара посміхається поблажливо, головою хитає:

— Слугою... Таж навіщо конче слугою бути, коли ж можна й панею стати. У власній хаті господарити, добра заживати! От, якби взяла Сантуца їхнього доброго Нелла за чоловіка, то й добро все, що...

Аж спинилась у ході Санта. Руки, як на молитву зложила. А думка, немов молотом у скроні стукає... Таж, як: твір упосліджений — Нелло дурник... і його до вибору ставлять, коли вона Господа в думці й серці має?! Чи ж є міра зухвальству людському?

Одначе отямилась вчас і, немов би вже рясу чернечу на собі мала, промовила стримано:

— Дона Андже! Я — невістка Христова, то ж годі мені про інші шлюби думати. Прошу вас про це зо мною більше не говорити.

Не звалила Нелла хвороба: з першими літніми днями звівся з ліжка, а за короткий час знову, як дуб, міцний і сильний, появився на вулиці. Та Сантуца про те й не знала. За працею й молитвою проминали її дні непомітно, як стрілка на годиннику пересувались. І от, якось увечері виїхала з возиком дівчина на леваду — трави корові на ніч нажати. Срібним місяцем то поринає, то знов із зелених запашних травяних хмар виринає її серп. Сюрчить, немов до співу польовим коникам приграє. А серце дівчини й собі радісно співає: — „ось, тільки жнива скінчаться, заспіває й вона за стінами монастирськими хвалу Господеві“... Аж раптово залізни обійми вхопили її під плечі, притиснули руки! Ледве-ледве серпа не випустила. Оглянулась — аж заточилась: у вічі — звір-не-звір заглядає. Червоне, потворне обличчя схилилось над нею. З рота, піною залитого, палюче дихання пащить. А язик белькоче, загикується, незрозумілі слова з піною викидаючи.

Напружилась Сантуца з усіх сил. Крутнулась молодим, сильним тілом. Вирвалась, а в руці міцно затисла серп. Але з переляку й голос втратила. Душа від огиди тремтить, серце аж в скронях болісно відбиває, перед очима — кола червоні... А Нелло руки наставляє, неначе курку ловить. Коливається, мов пняий, та все ближче до неї підступає.

— Одступись, Нелло! — ледве вимовила Санта.

Та, де там! Знов ухопив її за стан. Перехиляє. Немов і силу з Сантуциних м'язів витяг. Чує дівчина — сила її покидає! Ще раз напружилась, махнула в нестямі серпом... І аж тоді опритомніла, як серп з руки вирвався. Так глибоко застряг у Неллову горлянку, що там і лишився, коли дурник в поклоні перед Сантуцою простягся...

Сховався місяшний серпок на небі. Впала тиша на луки. Впала п'ятьма на землю. Закрила людську драму, затулила й двері до раю для Сантуци...

Даремне чекала до гупої ночі дона Фелічета своєї служниці. І вранці не прийшла додому Сантуца. Коли ж сполошений парох почав уранці по Службі Божій людей розпитувати, то виявилось, що вчора востанне бачив Санту Джіно — пастух громадський:

— Затемна вже з поля з візком трави їхала. Ба-а-гато трави наложила. Аж мотузом хрест-навхрест перевязала. Їхала по-маленьку...

І тітка Імаколятя — крамарка, також дівчину бачила:

— Аякжеж!... Аж дві великі свічки-восковиці... знаєте, віт-тарні... купувала... Казала — по гроші піти сьогодні до дони Фелічети. З заслуженого пані заплатить... Бо ж, звісно: хто ж на поле гроші бере... Та ще й такі великі!.. Аякже!.. Та й руку мала Сантуца скалічену. Чисто всю закрівавлену! І — видно, що дуже їй боліло, бо ж тільки я спитала, вона мерщій попередницею обмотала!..

Вранці ж, у Неаполі, коли берсальєр відчинив браму, аж двічі протер собі очі. Щоправда, вчора до пізна „чергував“ у „траторії“ чорне й рожеве, бо хотів напевне переконатись, яке ліпше, але ж адже мабуть це якась мара!?

Серед провулка, що вів до поліційної брами, лежало закрівавлене мертве тіло. Руки на грудях хрестом зложені, в головах і в ногах, як годиться, свічки розпалені стоять, немов огненні лілеї із землі виростають. Іскряться вогники, кидають бризки на ясне срібло серпа, що не в траву — обіч на возику в порядку зложеному, — але в горлянку мерця встромлений. Біля трупа клячить дівчина й закостенілими пальцями перебирає зерна вервиці. Сама біла, як алябастрова Мадонна...

Покірлива й тиха була убивниця на суді. Приймала смирно наперед свою кару. Була певна, що пошлють її на смерть, — і не підводила на суддів очей: таж хіба вона не розуміє, що ту ганебну смерть заслужила?!..

— „А я вам говорю: не нерозумного, не ідіота, але диявола серпом дівчина вдарила... приходив втретє до слова берсальєр, бо ж...“

Тупіт босих і вбутих ніг, вигуки й голосна мова в бовдурах куряви увірвали оповідання дон Сальваторе. І — в одну мить — до всього іншого на світі зникла цікавість у археологів. До гостинниці бо гнав гурт копачів та босонога армія хлопчаків, що їх наймають виносити коші з пересіяним грузом.

— Знайшли!... Щось викопали знову!... Що?.. Що?..

Огрядний німецький професор вирвався зза стола, і, перевернувши довгогорлу пляшку — „крякку“ з кіянти, — підстрибуючи на коротких ногах, перший вискочив назустріч:

— Не пошкоджено?..

Гурток копачів ураз всмоктав у себе Гебауєра й покритв криками його запити:

— Та хто ж може знати?

— Chi lo sa?

— Напевне зламав ногу!... La gamba!..

— Ногу?.. Цілу ногу?.. Кому, якій статуї? — Вже сипали ми всі питання, повні жалю й досади.

— Таж відповідь усіх розчарувала:

— Беппо, кустод від „Порта де Нола“! Присипало стіною... Боїмось витягати. Доктора!

Саме професор Гебауєр був „трохи лікарем“. Взявши, що можна було мати при руці, в супроводі юрби робітників подався до „Вулиці Гойности“, де тоді копали.

Та не всі копачі пішли назад з доктором Гебауєром. Дехто, спершись на заступи та джагани, обступили дон Сальваторе.

— Що — лікар?.. Та ще й tedesco — німець!

— Не в дохторів слід помочі шукати. Ні! Годилося б таки вже посвятити образ „Мадонни Помпеяни нової“, тієї що на „Вулиці Гойности“ відкопано!

— Таж скільки вже часу, прости Господи, стоїть, як мальовило поганське, — „неохрещений“! Ані свічки поставити! Ані тобі клякнути!..

— Не інакше й той бідаха Беппо... Щоб „нагадати“!..

Парокко споважнів:

— Добре. Прийду ввечері зо свяченою водою. Дійсно, час був уже про це подумати. За пять бо днів уже травень почнеться...

— Evviva don Tore!... Brava!

— Evviva la Madonna Pompeiana!..

Зірвались, як вогненні язики з багаття, вигуки й брилі. Заплескали захоплено долоні...

На веранді альберга сиділи нерухомі тільки ван-Гаарен та Вер: першого ж цікавила тільки реконструкція помпейських крамниць і таберн, Вер — записувала вислови й рухи живих людей, роблючи в пам'яті „нариси колишнього доккілля“.

— Невжеж, падре, таки посвятите фреску Венус Помпеїана на Вулиці Гойности? — аж розводив руками ван-Гаарен.

В моїй уяві яскраво зарисувалась прегарна фреска. Одягнена в блакитний плащ із золотими зорями — жіноча постать на престолі. У неї на колінах — голенька дитинка. Жінка тримає в одній руці яблучко, в другій — берло. Під ногами звивається гад. А над головою, увінчаною німбом з сімох зір, ширяє білий птах під вогненным язиком.

— Ще як тільки показалаь на денне світло, всі копачі привітали її молитвою, — згадує професор Джіанеллі.

— Це ж просто неможливо! — обурился знову ван-Гаарен. Таж усім нам відомо, і що це зображення Венери, й що гад — „агато-демон Помпеї“, той самий, що біля ніг Афродити Уранії, з яблуком Париса в руці... От, так культура!..

Але вже не витримав падре Сальваторе:

— Таж ви чули, професоре, як копачі казали: не посвячений образ, як поганське мальовило!.. А ви — християнин! Pessato! Таж не чули ви самі у вотивній месі Святої Диви: „Перед початком віків була вже Я“? Чи може не читаємо в день Непорочного Зачаття: „Не було ще ані безодні, ані джерел водних, як я вже існувала“?..

Лагідні очі-зорі на небесному обличчі, ясному, як віра, що не знає сумніву. А на землі кружляли роями, збирались групами живих сузір'я і падали в траву самотніми краплинами світла — зеленкаві лючіолі. Хто не бачив Помпеїв в таких хвилинах (а таких щасливців дійсно небагато!), той не знає правдивого чару цього міста, що в смерті знайшло вічне життя. Але в тих хвилинах Помпеї належать тільки своїм „девотті“, кустодам та лючіолям. Для інших земних творів, будь вони хоча б і короновані голови, чи американські мультимільярдери, Помпеї — замкнений світ, зачарована принцеса, яку стереже незломний дракон — Лех! А він наказує кожного, хто не належить до „побожних Помпеїв“, кого піймає на території міста кустод вночі, передати поліції, „як злодія, зловленого на місці злочину“. Це був закон „мертвих Помпеїв“, що складались із залізничної стації, двох-трьох готелів та крамничок біля „Місяшної Брами“... Але той, хто бачив мертві Помпеї вночі, хто прожив кілька нічних хвилин у „Вулиці Гробниць“, той чув голос, що ним промовляє Вічність до Невмирущого в людській істоті! Дійсно: Вулиця Гробниць — міст, що споює незмінну Вічність з мінливою Дійсністю. Це — єдиний в цілому світі цвинтар ожилых мерців, що не прохають ні сліз, ні жалів. Безболісний і ясний спокій, що його бажаємо душам, увільненим від поземних пут, здійснюється тут вповні. На цім „Місті Безсмертя“.

Так, у цім „Місті Безсмертя“ — тоді проминула моя остання зустріч, моя остання з е м н а зустріч з любовою Вер.. В постійних мандрівках, як і я за тих часів, Вер цього разу не могла затриматись в Помпеях. Завтра відїздила до Шотляндії.

— Як рідко, і як мало бачимось ми, Вер! Як мало! А стільки хотілося б сказати. Ще більше — вислухаhti. Здається, що й до смерти не могли б ви...

Приятелька спинила мене:

— Не турбуйтеся смертю, darling: вона — не перешкода. Навпаки: „тоді“, коли ще ви лишитесь по тім боці, а я буду там, не перешкоджатиме мені ані недостача часу, ані віддаль і тисячі інших дрібниць, що „тоді“ не матимуть жадного значення.

Пахло каприфоліями, жасмином, трояндами. Бальзамічне ж дихання кипарисів вносило нотку святкового співу в солодкі пахощі „suoi ridente“. Легенький вітрець кинув нам пригорщу пелюстків.

— Привіт мертвих — живим?...

Це ж мабуть їхні кроки шелестять в опалому листі і в пелюстках квітів. Може й усі наші короткі бажання, нетривкі прямування й туга, навіть і біль — тільки ота пригорща пелюстків, ще не зівялих, але готових впасти? Таж тут такі думки не зроджують суму. Тут — безсила смерть, а не життя. Чи ж не з неї — беззубої і переможеної сміється ота жартівлива помпеянка Віргуля — красуня, що накреслила своєю ручкою на стіні:

— „Virgula Tertio suo: indecens es“ „Віргуля — своєму Терцієві; Ти — непристойно поганій!“...

Ні, ні лява, ні смерть тут не вгасили невмирущого сміху юности!... Смерть...

— І ми тут будемо говорити про смерть? — обняла мене Вер...

Було вже пізно. Потягло свіжим вітерцем. Зорі порозцвітали цілком, ось-ось вже почнуть обсіпатись пелюстки небесних квітів. Ми підвелись, щоб іти до готелю. Обернулись — і спинились. Між деревами, на Вулиці Гробниць, блиснули вогники. Чи не впали це квітки з неба?... Якась процесія тіней несе їх на стеблинах. Пливають достойно, урочисто. Мабуть так і личить ходити тіням в правічному Елізіумі: повільно і мовчки... Хто ж може собі уявити, які містерії відбуваються ночами в „Поганських Помпеях“, коли довкола пянить везувіянська весна, солodka й опійна, як пугар нектару зо столу богів?...

Так задивились ми на „похід тіней“, аж не вчули й живих голосів, що наблизились до нас:

— Мир вам, душі, живі чи мертві! — звучить звернена до нас дзвінка латина дон Сальваторе.

— Чи ж можуть бути мертві безсмертні?

— А! Пізнаю вас, сіноро, по вимові й по словах!

Дон Торе — бадьорий і веселий:

— Таж подумайте самі: Беппо ні злавав, ні вивихнув ноги. Тільки перелякався. Вже ходить.

— А чом би й не ходив, як його захоронила Мадонна Помпеяна? — озивається голос з „походу“. Аджеж не нехрист же я: як на мене падало, молився я чи ні?

— А що це за похід, падре?

— Це кустоди, крім вартових, йдуть вклонитись посвяченому образу.

— Нашим побожним людям ніколи не досить ні нових святих, ні нових чудес — сказав професор Джіанеллі, прилучуючись до нас.

— До речі, згадали ви про чудо, промовила Вер. — Розкажіть же, падре, яке чудо врятувало Сантуцу від вязниці чи й гіршого? Може вже цього разу почую все до кінця.

— А певне, сіньоро. Правду ви сказали, — відповів зворушеним голосом дон Торе: — було це чудо. І кінець вже короткий. Коли Санта чекала присуду смерті, а державний прокуратор каменував її словами законів, його очі „стали стовпом“. Та й не він сам, і берсальєр, і багато свідків побачили на власні очі, як раптово Мадонна Помпеяна, та — з Валле де Помпеї — накрила Сантуцу своїм плащем. Тоді мати Неллова, тітка Анджелля вирвалася з юрби й упала перед судом навколішки, „цілуючи землю“ на знак покути:

— Не вона, а я грішниця. Це я зарізала Нелла. Не ножем, не серпом, а сватанням до „Невісти Христової“...

Санту увільнили від вини й кари...

*

Вер вранці відіхала. А ввечері другого дня побачила я й живу Сантуцу.

Про недобру людину неапольці говорять: — „Тягне за собою холод“. Але від блілого обличчя немолодої вже жінки промінювало тепло й сяйво. Недалеко від печер, де перед століттями дійсно жила Сибіля, що пророкувала народження Христове, тулився до скелі Сантуцин домок, увесь в ревню та пнучих трояндах.

— Маленький, як гніздечко пташки! Таж живе в ньому любов, ширша за небо! — сказав дон Торе, що проводив мене. — В цім дімку Санта доглядає, як найдорожчих батьків, — бездомних, позбавлених розуму, „торкнених“ самотніх, старих людей.

— Чи ж не тяжко з ними?

— З ними? — засяло Сантуцине обличчя. — Таж вони — прості і покірні. Їм не треба розуму, щоб приймати хліб...

— Щоденної ніжності“ — додав дон Торе.

„Нерахованої, як те сестерське молоко взірцевої голяндської господині“ — стрибнула, мов правдиве „каприччіо“ — козенячий збиток, згадка.

— Таж, як їх не жаліти й не бути з ними ніжною: вони ж не можуть ні любити, ні молитись! — сказала Сантуца.

*

Давно було це. Димом розвіялись, димом затягло блакитні видіння „усміхненої землі“. Стали тінями вже й Сантуца, і па-

рокко Торе, і люба Вер. Не залишилась і між речами жадна пам'ятка про перших двох. Але про Вер...

„Вмерла доброю католичкою“ — писав мені з Царгороду чернець-місіонер. Тільки забув дописати, де саме перейшла в інший світ моя приятелька, де залишила свою тілесну оболонку. Однак відмітив маленький деталь: „до смерти зберігала акварелю „Мадонни Помпеяни“, не тієї „офіційної“ з Валле де Помпеї, але з „Вулиці Гойности“,... яку встигла нашкіцувати я ще тоді, перед її відїздом...

А обіцянки Вер про зустрічі „потім“?...

Про те — десь інде...

Ірина Гузар-Монцібовичева

ЗАБУТІ ДНІ

(Докінчення)

Другого дня ввечері сидів Моронович на нужденнім возі, що його винаймив на стації, і їхав додому. Подорож залізницею трохи втомила його і він з полекшою відітхнув свіжим повітрям. Довкруги лежали піскові поля, а на них росли низенькі картопельки, рідкі вівси. Очі не мали де спочити, хіба на деревляних небілених хатах, що були криті соломою або очеретом. Краєвид видавався йому якийсь інакший, як давніше. Журавлі при криницях неначе вказували на небо, бо на землі людям ні звідки рятунку. В духу він посміхнувся над своїми почуваннями. „Люди ці ніде не пішли б звідсіля, вони люблять свою землю, таку, яка вона є, і не проміняли б її ні за що“. І в його душі заворушилася радість, що він вдома, в рідній стороні.

Тепер зачалася так добре знана йому дорога, вимощена колодами з необтесаними кантами, що з них обсипався часто пісок. Їхати нею, це штука! Он, ще переїхати ліс і буде вдома.

Над мочарами вже піднялася мряка. В сітниках закумкали жаби. Наставав вечір.

„Все однаково привітно здоровить тебе батьківська земля і спасен той, що вертається з однаково чистим серцем до неї“ — подумав, обкинувши пестливим оком обсипану білим квітом орябину. Все, що він пережив в місті, запалося кудись в підсвідомість, неначе з'ява. Йому здавалося, що він пробудився і звязує життєву нитку, яку саме тут прорвав йому якийсь дивний сон. Ліс чорнів вже за ним. Здалеку вітали його берізки, збиті в купку, немов свавільні дівчата, що проти когось змовляються. Там заблимали перші світелка по хатах села. Трохи оподалік села, біля беріз на пісковім горбку, стояла твердо його хата. На роздоріжжі могутньо відбивав від погасального неба хрест. Бог приносив в жертві свого сина для краю, що пишався зеленню і гомонів радісним чичирканням пташні. У стіп хреста розпо-